

Utredning och bedömning

2 oktober 2023

Ulrika Vikbladh

Leg psykolog, specialist i neuropsykologi

Projektledare nålfixering

Region Skåne

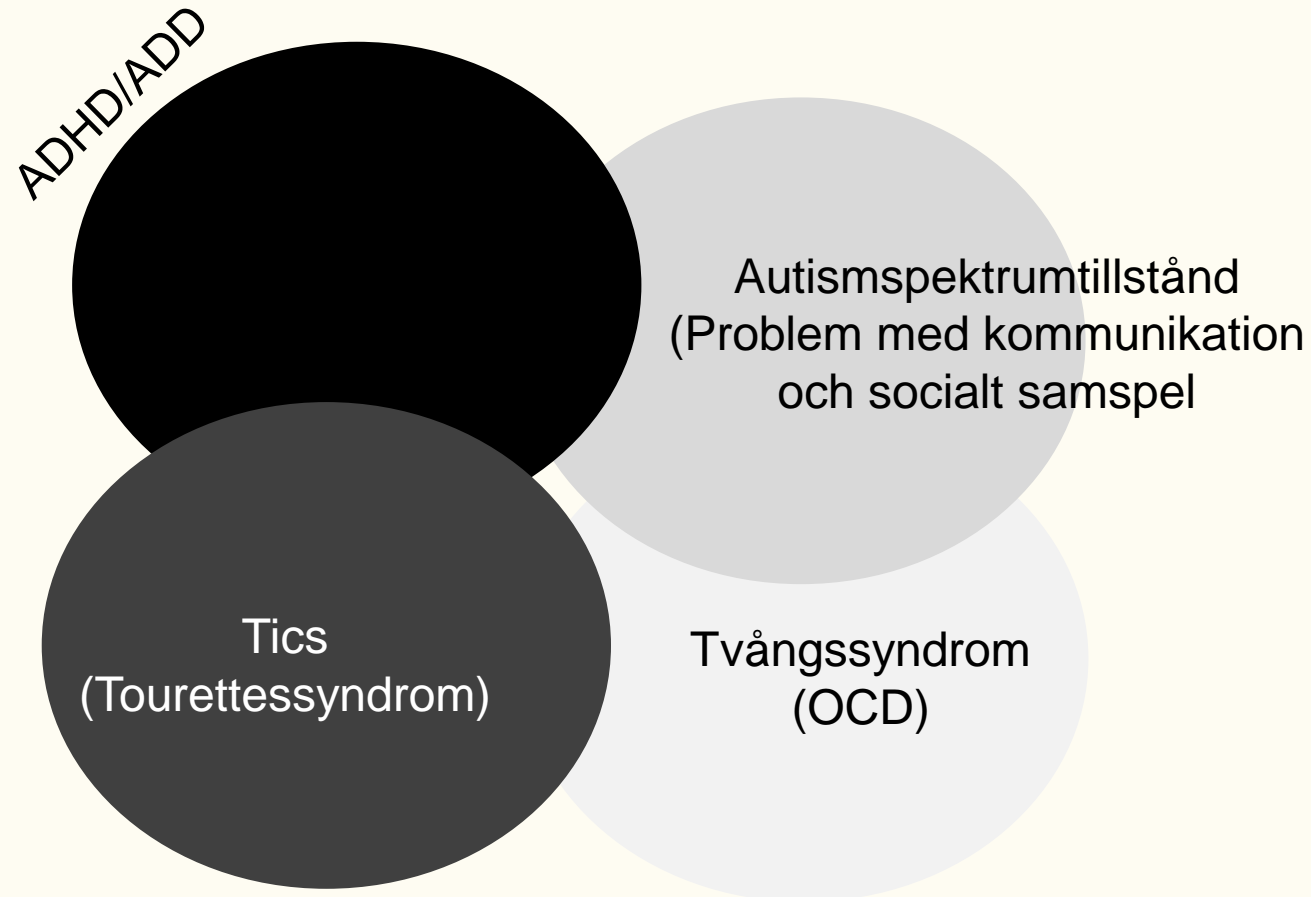
Agenda

- NDD-Utvecklingsrelaterade kognitiva funktionsnedsättningar
- Beroende
- Kognitiv funktion

Vad är neuropsykiatriska tillstånd?

- Utvecklingsrelaterade kognitiva funktionsnedsättningar
- Exempel på kognitiva processer är tänkande, medvetande, språk, beslutsfattande, problemlösning.
- Motivation och drivkraft, liksom känslor (emotioner) är också påverkade

Ett spektrum av symptom med betydande överlappning

Hur vanligt är ADHD/ Autism och IF hos vuxna?

Prevalens:

ADHD: ungefär 3 %.

Autism: Ungefär 1%.

Lindrig Intellektuell Funktionsnedsättning ungefär 0.5- 1,5 procent.

Inom öppenvården för vuxna Malmö-Trelleborg:

Autism (huvuddiagnos): 5-8 % av patienterna. Står för 4,5-7,5% av besöken

ADHD (huvuddiagnos): 28-40% av patienterna Står för 23-39% av besöken.

Överlappande symtom mellan ADHD och effekter av skadligt bruk eller beroende är till exempel:

- koncentrationssvårigheter
- oro och rastlöshet
- svårigheter att reglera känslor och beteende
- bristande impuls kontroll.

Cannabis/THC

Akutfas/påverkan

- Uppmärksamhet, korttidsminne, motorisk kontroll.
- Förändrad sinnesförmåelse.
- Paranoia, hallucinationer, agitation, delirium, desorientering.
- Inläring och framplockning (ej semantiskt/långtidsminne)
- Försämrat beslutsfattande och inhibering.
- Svårigheter att lösa komplexa uppgifter.
- Sämre reflexer.
- Ökad aptit.

Abstinens (tidig avhållsamhet)

- Inläringssvårigheter och glömska.
- Störd minnesfunktion.
- Försämring vad gäller beslutsfattande och inhibering.
- Försämring av förmåga att planera och dra slutsatser av sitt beteende.
- Ilska, aggression, minskad aptit, nedstämdhet, sömnsvårigheter, skakningar, svettningar, ångest, nervositet och rastlöshet.

Längre avhållsamhet (långtidsverkan)

- Efter 28 dagar förbättrad funktion till nära normal?

Förutsättningar för en neuropsykiatrisk utredning

- En levnadshistoria som beskriver funktionsnedsättningar ända sedan barndomen ”inget man får, utan något man har!”
- Funktionsnedsättning i nutid inom minst två funktionsdomäner (arbete/utbildning; relationer; sociala kontakter; fritis; självförtroende/självbild).
- Uteslut så att det inte föreligger andra tillstånd som kan likna ADHD, autism etc. såsom ångest, depression, ett aktivt missbruk.

Neuropsykiatrisk utredning

- En fullständig neuropsykiatrisk utredning kräver medverkan av både läkare och psykolog. Diagnos sätts i konsensus.
- Olika frågeformulär, datoriserat uppmärksamhetstest samt klinisk intervju av både patient och anhöriga. Patienten intervjuas av både läkare och psykolog.
- En neuropsykiatrisk diagnos kräver att symptom och funktionsnedsättning funnits sedan barndomen. Anhöriganamnesen är därför en viktig pusselbit.

Diagnostisk bedömning/utredning

- Finns vårdprogram och vårdförlopp att förhålla oss till. Nivåindelad/stegvis bedömning/utredning rekommenderas.
- Inför bedömning ska Bas/grundläggande bedömning gjorts. Delar som ska ingå (SVP bedömning) är bland annat: Symtombild, inkl debut, förlopp, progress, djup m.m
- Behandlingar, pågående och tidigare
- Somatisk sjukdom/tillstånd, vid behov lab-prover
- Funktionsnedsättning
- Sociala-och livsstilsfaktorer
- Begåvnings-och personlighetsmässiga faktorer
- Missbruk/riskbruk
- Riskbedömning

Diagnostisk bedömning/Utredning-SVP NDD

Nivå 1

Utvecklings-och skolanamnes.

Kriteriegenomgång (Utgå från DSM-5 alt från DIVA+IDA.

Beteendeobservationer

Differentialdiagnostik och samsjuklighet

Nivå 2

Kognitiv testning (I första hand Wechslerskalorna). Annat vid behov.

Adaptiv funktion (Ex ABAS)

Arbetsterapeutisk funktionsbedömning

Läkarundersökning

Nivå 3

Ställningstagande till genetisk diagnostik kan göras vid bedömning av autism vid samtidig ID.

ADHD

"Förekomsten av adhd hos vuxna personer med beroendediagnos är betydligt högre än i normalbefolkningen (20–30 %). Denna grupp bör prioriteras för utredning samtidigt som beroendeproblematiken gör bilden svårbedömd. Diagnos och behandling för adhd kan öka individens förutsättningar att bli drogfri" *ur VIP ADHD*

Vanliga symptom vid ADHD i vuxen ålder

- Stämningsslabilitet/aggressivitet
- Lågfrustrationstolerans
- Förhalning
- Lågt självförtroende
- Relationssvårigheter
- Stresskänslighet
- Söker ständigt efter stimuli
- Ojämna arbetsprestationer
- Vardagsuppgifter blir inte gjorda
- Svårt att göra flera saker samtidigt
- Bristande tidsuppfattning
- Svårt med organisation och planering
- Gränslöshet
- Perceptionssvårigheter

Samsjuklighet vid ADHD

- Ångesttillstånd
- Autismspektrumstörningar
- Bipolär sjukdom
- Depressiv episod
- Antisocial personlighet /Emotionellt instabil personlighet
- Autismspektrumtillstånd
- Beroende 16-24%

- Diagnostik av NDD vid samtidigt skadligt bruk/beroende bör göras när individen är drogfri. Delar av utredningen kan genomföras redan innan drogfrihet etablerats. Om drogfrihet är svårt att uppnå kan utredningen behöva skräddarsys i samarbete med beroendevården. Viss tid av drogfrihet rekommenderas inför vissa moment och tester där tillförlitligheten kan påverkas.

Bruk

90-95% av alla vuxna svenskar har någon gång smakat alkohol

De flesta har rökt eller snusat vid något tillfälle

10-15% har någon gång prövat narkotika, oftast cannabis

Riskbruk

Användningen är så hög att den riskerar att glida över i beroende

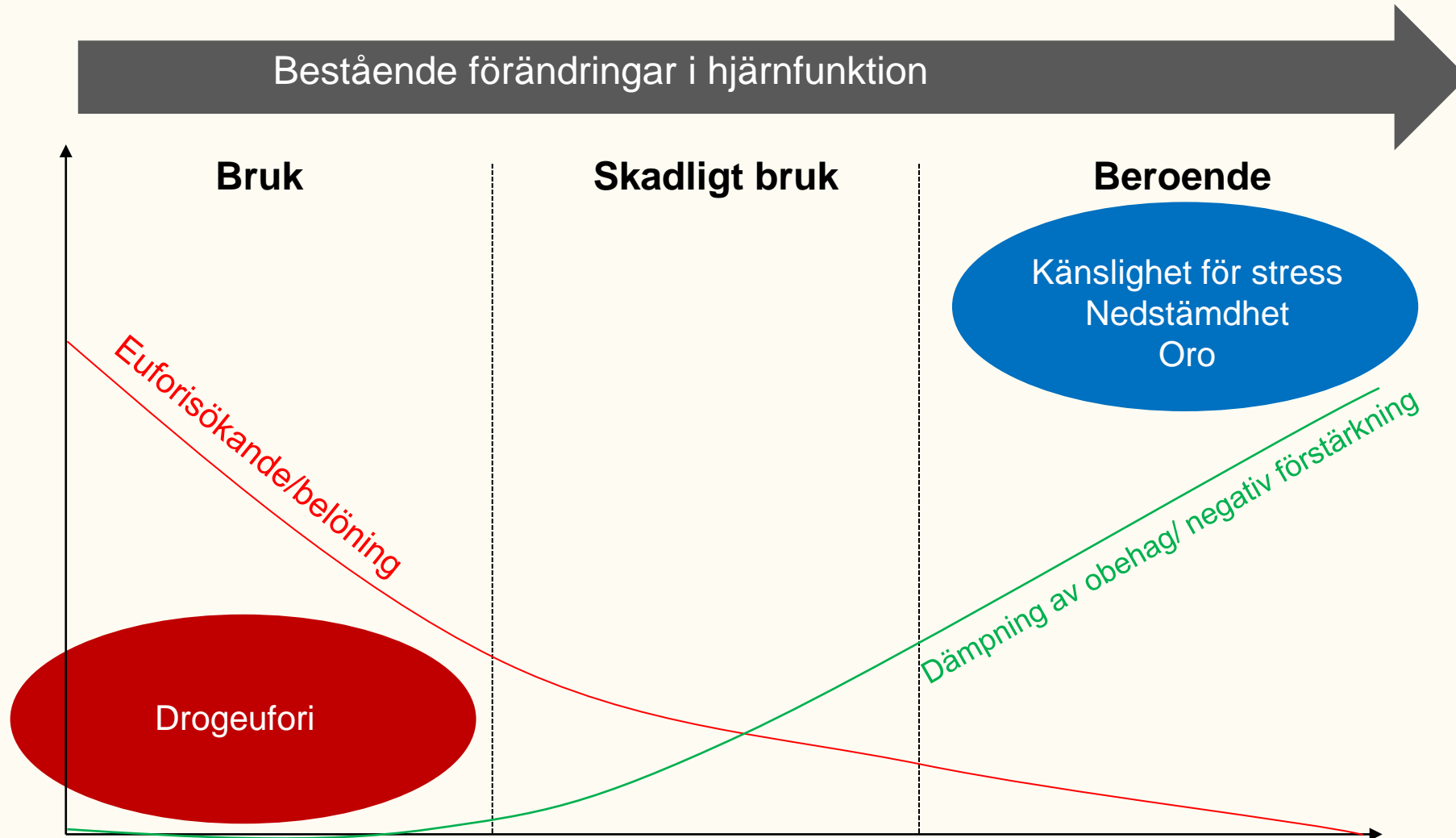
Alkohol: 10% av alla svenskar

Beroende

5-10 % av alla vuxna svenskar har så stora problem med alkohol att det kan betecknas som beroende

Andelen som har motsvarande problem med narkotika uppskattas till cirka 1%

Beroendeutveckling går från positivt till negativt förstärkt motivation

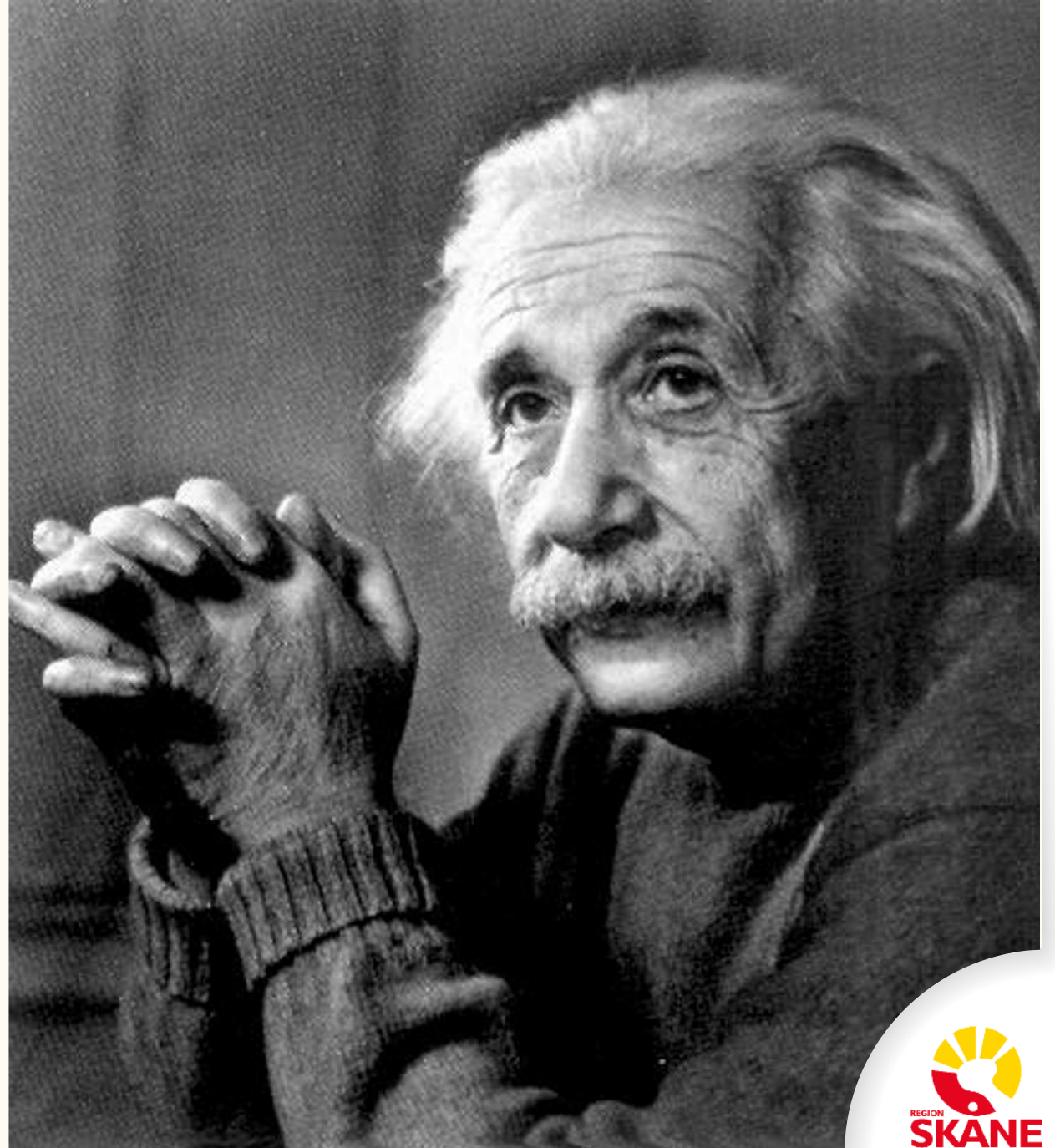
Funktionsutredningar

- När behov av fördjupad utredning framkommer under en neuropsykiatrisk utredning- dels för att kunna sätta diagnos, dels som underlag för att kunna rekommendera rätt behandling och stöd (psykiatri, socialtjänst, AF, FK).
- Utförs av psykolog, arbetsterapeut och ibland sjukgymnast.

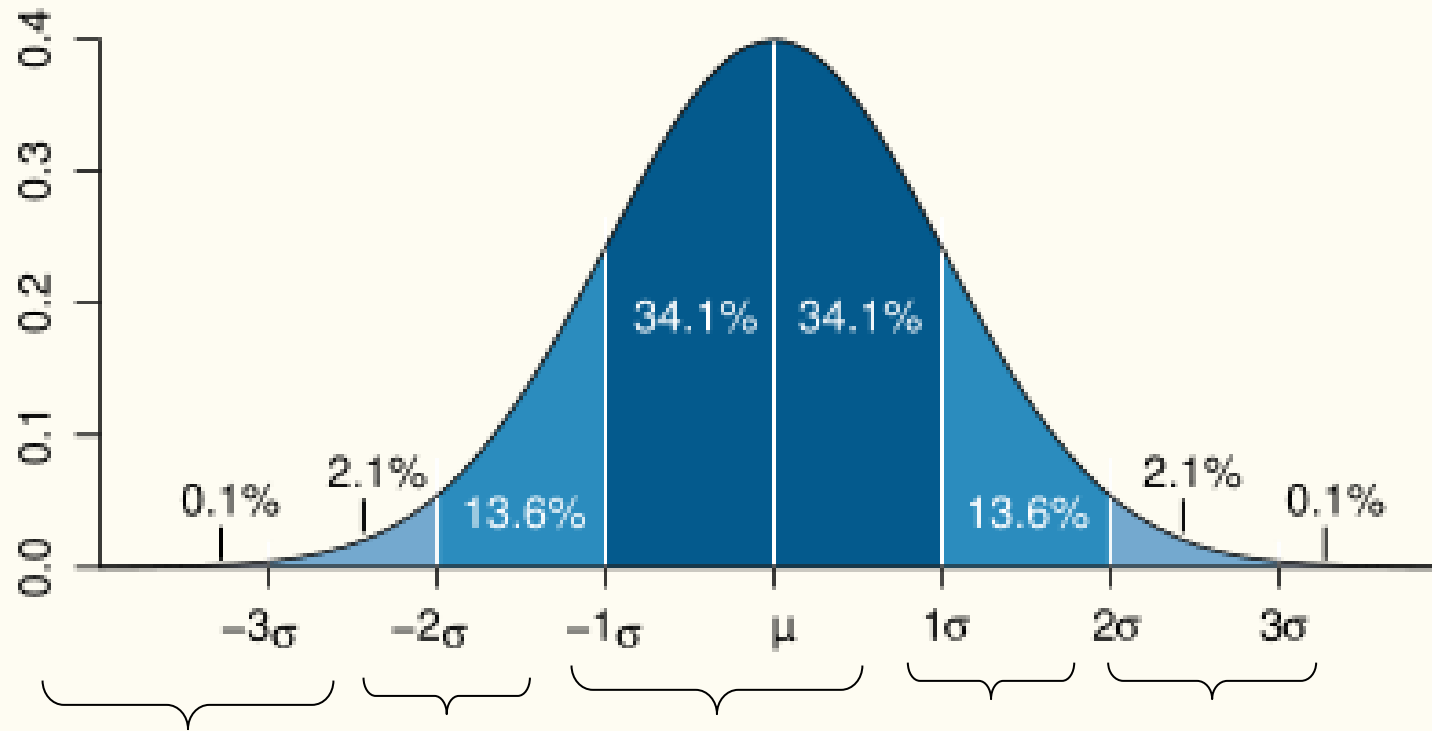
Vad är Allmänskognitiv förmåga?

- Psykometri (faktoranalys av samvariation mellan deltest)
- Har gett upphov till begreppet **g-faktor** = generell intelligens (Spearman upphovsman)

- VARFÖR?
- Lagom krav

Intelligensen normalfördelad

IF	Normal nedre	Normal	Normal övre	Excep thög
< 70	70-85	85 -115	115-130	> 130

I
Q

Test: Wechslerskalorna

Fyra områden av kognitiva funktioner mäts:

✓ Verbal funktion

- ✓ Språklig förståelse
- ✓ Uttrycksförmåga
- ✓ Begreppsuppfattning- konkret och abstrakt
- ✓ Kategorisera begrepp
- ✓ Abstrakt resonering
- ✓ Omvärldskunskaper

✓ Performance- : hur man uppfattar och tolkar omvärlden

- ✓ Visuospacial analys och syntes, med och utan förlaga
- ✓ Logiskt resonering; icke-verbal problemlösning
- ✓ Överblick, helheter, strategier

✓ Uppmärksamhet + korttids- och arbetsminne

✓ Psykomotorisk snabbhet, symbolhantering

- ✓ Beroende på ålder 4 – 14 deltest
- ✓ Utmynnar i en "testprofil"

Utmynnare i IQ. M=100

- Helskaleindex
- General funktion index

Underskalor:

- Verbal funktion
- Perceptuell funktion
- Arbetsminne/uppmärksamhet
- Snabbhet

- Intellektuell funktionsnedsättning och även svag teoretisk begåvning, motsvarande området mellan en och två standardavvikelser under genomsnittet (IQ 70–85), är förenat med svårigheter att klara av vardag, skola och arbetsliv och därför kan det behöva undersökas inom ramen för adhd-diagnostik. Risken är annars att svårigheterna antingen felaktigt tas för adhd eller att en komplicerad bild av adhd med kognitiva svårigheter missas.
- Indikationer på uttalat hög begåvning och samtidigt låg funktion bör beaktas och kan också behöva undersökas närmare för att förtydliga graden av funktionsnedsättningen och de behov som finns. Individen kan till exempel ha klarat högre studier men på bekostnad av andra områden i livet, som relationer, ekonomi eller fritid.

”Tidigare studie- och yrkesprestationer kan ibland ge en acceptabel uppfattning om individens intellektuella nivå utan omfattande tester. Tidigt debuterande och långvarigt skadligt bruk eller beroende av alkohol, droger och i synnerhet lösningsmedel kan dock medföra både påverkad skolgång och kognitiv funktionssänkning som kräver [särskild utredning](#), riktade insatser och stöd. Som regel krävs då viss tid av drogfrihet för att effekterna av bruket ska klinga av. Denna tid bör inte vara överdrivet lång och kan variera med missbrukets intensitet och vilken substans som används.” *ur VIP ADHD*

Exekutiva funktioner

- Målformulering
 - Planering
 - Utförande
 - Effektivitet/efterkontroll
-
- Muriel Lezak, D-KEFS, Ekologisk validitet

- På samma sätt som individers svårigheter varierar, skiftar även styrkor och förmågor. Att identifiera styrkor som kan utgöra möjliga vägar för individen att kompensera för sina svårigheter är därför också av värde.

Autismspektrumstörning (enl. DSM 5)

- Varaktiga brister i förmågan till social kommunikation och social interaktion.
- Begränsade repetitiva mönster i beteende, intresse och aktiviteter.

Båda kriterierna måste förekomma samtidigt! Striktare diagnos än tidigare!

Åtgärder/insatser

- När en individ behöver insatser från både socialtjänsten och hälso- och sjukvården, ska socialtjänsten och vården, tillsammans med individen, upprätta en [samordnad individuell plan, SIP](#).
- SIP:en ska tydliggöra vilka insatser som behövs, vem som ansvarar för vilken insats och vem som har det övergripande ansvaret för SIP:en.
- SoL 2 kap. 7 §
HSL 16 kap. 4 §

Anpassning vid ADHD

- anpassa kravnivå och förväntningar
- avgränsa och tydliggöra uppgifter
- reducera intryck i miljön
- lägga in pauser.
- Ofta behövs anpassningar både i hemmet och på arbetsplatsen eller i studier.

Kognitivt stöd

- [Arbetsterapeutisk utredning](#) kan visa på vilka behov som finns för att få vardagen att fungera bättre. [Olika kognitiva stöd](#) kan underlätta och till viss del kompensera för svårigheterna, till exempel:
 - struktur och rutiner
 - dygnsrytm och rutiner för sömn
 - strategier för att hantera tid
 - strategier för att komma ihåg
 - att upprätthålla motivation och koncentration
 - anpassning av miljö
 - förhållningssätt och bemötande
 - kognitiva hjälpmedel.
- Utifrån prioriterade aktivitetsområden kan man ge förslag på individuella lösningar i form av exempelvis kognitivt stöd, sömnhygieniska insatser samt tips och råd om konsumentprodukter och vardagsteknik som kan få vardagen att flyta på bättre.
- För individer med bristande tidshantering och organisationsförmåga kan gruppinterventionen [Ha Koll](#) erbjudas.

Annan behandling

- Kognitiva hjälpmedel och hjälp med struktur, rutiner, och organisation i vardagen (arbetsterapeut).
- Psykoedukation. ADHD-skola.
- Psykologiskt stöd eller terapi (särskilt efter insatt medicinering)

[Kognitivt stöd – en insats i vardagen \(vardochinsats.se\)](http://vardochinsats.se)

**International Consensus Statement on Screening,
Diagnosis and Treatment of Substance Use
Disorder Patients with Comorbid Attention
Deficit/Hyperactivity Disorder**

[Cleo L Crunelle^{1,2}](#), [Wim van den Brink³](#), [Franz Moggi⁴](#), [Maija Konstenius⁵](#), [Johan Franck⁵](#), [Frances R Levin⁶](#), [Geurt van de Glind⁷](#), [Zsolt Demetrovics⁸](#), [Corné Coetzee⁹](#), [Mathias Luderer¹⁰](#), [Arnt Schellekens¹¹](#); [ICASA consensus group](#); [Frieda Matthys¹](#)

Tre kärnproblem vid autismspektrumstörningar

- Problem att kunna **mentalisera**.
- Problem med **central koherens**.
- Problem med **exekutiva funktioner**.

Tre former av ADHD

- Den vanligaste formen av adhd är en kombination av ouppmärksamhet, hyperaktivitet och impulsivitet.
- Ouppmärksamhet men få eller inga symtom på hyperaktivitet och impulsivitet. Ibland används förkortningen add (Attention Deficit Disorder), även om denna diagnos formellt inte finns kvar.
- Hyperaktiv och impulsiv form av adhd.